

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte</i>	9
I. EXISTENȚA ȘI FIINȚA. OMUL ȘI LUMEA	12
<i>Capitolul 1. Existența și ființa</i>	12
<i>Capitolul 2. Constante și categorii existențiale</i>	43
<i>Capitolul 3. Viața, darul lui Dumnezeu pentru această planetă</i>	63
<i>Capitolul 4. Viața, drept fundamental al omului</i>	81
<i>Capitolul 5. Ce este timpul și ce putem cunoaște despre timp</i>	102
<i>Capitolul 6. Omul și timpul</i>	121
<i>Capitolul 7. Sensuri ontologice ale libertății. De la libertate la libertăți</i>	135
<i>Capitolul 8. Precarități ale libertății</i>	146
<i>Capitolul 9. De la libertatea de conștiință la libertatea de exprimare</i>	157
<i>Capitolul 10. Starea naturală și starea socială a omului</i>	189
<i>Capitolul 11. Cine sunt eu? Omul și lumea</i>	199
II. CUGETĂRI, REFLECȚII, NOTE DE LECTURĂ	215
III. BIBLIOGRAFIE	345

Cuvânt înainte

Ce este existența? Care este sensul existenței și al vieții? Ce rost are omul în existență, de unde vine și încotro se îndreaptă? Acestea sunt întrebările esențiale pe care conștiința și rațiunea omului le formulează de mii de ani și la care încearcă să răspundă prin puterea sa cognitivă, exprimată în știință și în filosofie. Deplinătatea cunoașterii și a adevărului privind întrebările fundamentale existențiale ale omului nu se află în teoriile științelor și nici în doctrinele filosofice. Existența și viața rămân, totuși, taine ce nu pot fi cunoscute în întregime prin facultățile cognitive și raționale ale omului, dar pot fi înțelese. Revelația supranaturală și cuvântul lui Dumnezeu, cuprins în Sfânta Evanghelie, sunt *adevărul* despre existență și viață și dezvăluie pentru omul drept-credincios înțelesuri mai presus de cunoașterea umană ale tainei existenței și a vieții, fac cunoscute sensul vieții și al morții, precum și rosturile omului în această lume și destinul lui: viața veșnică.

Marele filosof german Kant, în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*, consideră că metafizica și știința trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale ale omului: Ce pot ști? Ce trebuie să fac? Ce îmi este îngăduit să sper?

Omul este singura ființă creată, înzestrată cu sensibilitate și rațiune și capabilă de cunoaștere. Dorința și vocația cunoașterii reprezintă temelia științelor, a artelor, a filosofiei, a moralei, a teologiei, sunt esența oricărei creații umane. Obiectul cunoașterii îl formează realitatea exterioară omului, iar pe de altă parte, sinele propriu, cunoașterea de sine.

Părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae afirmă că, în actul cunoașterii, omul este singurul subiect, în timp ce existența la care se raportează devine obiect al cunoașterii.

Una dintre cele mai tulburătoare dileme existențiale ale omului și ale omenirii este întrebarea hamletiană: „A fi sau a nu fi?”. Omul este singura formă de existență care are conștiința vieții și conștiința morții, conștiința de sine și conștiința existenței care îl înconjoară. Omul este, așa cum spune Mircea Eliade, o ființă religioasă, este singura formă de existență care se raportează conștient la divinitate, are vocația și dorința transcendentului.

Dumnezeu a creat existența și viața din nimic, din iubire și prin cuvântul său: „Să fie”. Creația lui Dumnezeu nu se poate întoarce în neant, în neființă. Sensul dialecticii existenței și al vieții este tot spre existență și spre viață. De altfel, nici cunoașterea umană – inclusiv preocupările științelor – nu sunt îndreptate spre cunoașterea neantului,

a neființei (ar fi un nonsens), ci spre cunoașterea, explicarea și înțelegerea existenței și a vieții, a formelor de manifestare ale acestora și a modalităților în care realitatea există.

Scopul existenței omului în dimensiunea sa firească, de personalitate spirituală și liberă, poate fi caracterizat de cuvintele marelui filosof Constantin Noica: „Nu uita că Dumnezeu te-a trimis pe lume să-l înlocuiești, să dai sensuri, să crezi, să duci începutul său înainte. Vezi să nu-ți pierzi timpul” (De Caelo).

Omul este esențialmente o ființă socială, este produs al societății și producător de societate. În cadrul social, omul intră într-o multitudine de relații sociale cu semenii săi. Unele dintre aceste relații sociale devin raporturi juridice, dacă fac obiectul reglementării lor prin norme juridice.

Din perspectivă juridică, societatea este un sistem structural, implică o ordine în raport de care există, se manifestă și evoluează și al cărui conținut poate fi juridic, politic, moral, economic sau de altă natură.

Ființa unei națiuni și a organizării sale statale este exprimată în planul cunoașterii, în primul rând, de istorie. Istoria unui stat are, evident, un caracter unitar și nu poate fi disociată de fenomenul juridic. Prin urmare, înțelegerea corespunzătoare a realităților istorice, în plan social și politic, ale unui stat este condiționată și de surprinderea evoluției fenomenului juridic. Statul, în evoluția sa istorică, nu poate fi conceput numai prin fapte politice sau sociale, ci și prin formele juridice determinate de elementele economice și politice, dar care exprimă, în același timp, aceste realități. Unitatea istoriei unui stat este, astfel, în mod firesc întregită prin istoria dreptului său. În acest sens, Hegel afirma că raportarea la istorie înseamnă, de fapt, conștiința existenței statului, în progresul acesteia într-o libertate.

În opinia noastră, considerăm că istoria culturii și civilizației umane poate fi grupată în trei perioade mari: Epoca Antică, Clasicismul – care include Goticul, Renașterea, Barocul și Iluminismul – și a treia perioadă, Modernismul și Postmodernismul; despre acesta din urmă vom face câteva succinte considerații.

Din perspectiva revelației naturale și supranaturale, a dreptei credințe, alături de alți autori, cum ar fi Mircea Eliade, considerăm că istoria umanității poate fi împărțită în epoca precreștină și epoca creștină.

Postmodernismul contemporan este o epocă de mari contradicții existențiale în istoria mântuirii omului și a lumii: credința coexistă cu necredința, valoarea cu nonvaloarea, progresul cu regresul. Tendința dominantă este regresivă, de abandonare a raportării omului la Dumnezeu, de disoluție a valorilor perene ale dreptei credințe și culturii, de transformare a omului în individ dominat de raționalismul tehnologic și de schimbare a statutului său existențial, din scop al Creației, într-un simplu mijloc de pervertire a libertății cu iluziile acumulării și consumismului.

În unicul capitol al cărții, dar și în întreaga monografie, încercăm câteva meditații și consemnăm reflecții și cugetări patristice, teologice, ale unor oameni de știință, ale unor artiști și filosofi, precum și modestele noastre cugetări asupra existenței și asupra vieții.

Un element de noutate îl constituie tratarea din perspectivă interdisciplinară a problematicii abordate: filosofic, teologic și juridic.

Ne adresăm tuturor cititorilor interesați, din toate categoriile profesionale, inclusiv teologi și juriști, studenți, masteranzi, doctoranzi: să cunoască aspecte esențiale ale existenței și ființei, ale civilizației și culturii contemporane.

Dr. Marius ANDREESCU

I. EXISTENȚA ȘI FIINȚA. OMUL ȘI LUMEA

Capitolul 1

Existența și ființa

Ce este existența? Care este sensul existenței și al vieții? Ce rost are omul în existență, de unde vine și încotro se îndreaptă? Acestea sunt întrebările esențiale pe care conștiința și rațiunea omului le formulează de mii de ani și la care încearcă să răspundă prin puterea sa cognitivă, exprimată în știință și în filosofie. Deplinătatea cunoașterii și a adevărului privind întrebările fundamentale existențiale ale omului nu se află în teoriile științelor și nici în doctrinele filosofice. Existența și viața rămân, totuși, taine ce nu pot fi cunoscute în întregime prin facultățile cognitive și raționale ale omului, dar pot fi înțelese. Revelația supranaturală și cuvântul lui Dumnezeu, cuprins în Sfânta Evanghelie, sunt *adevărul* despre existență și viață și dezvăluie pentru omul drept-credincios înțelesuri mai presus de cunoașterea umană ale tainei existenței și a vieții, fac cunoscute sensul vieții și al morții precum și rosturile omului în această lume și destinul lui: viața veșnică.

Marele filosof german Kant, în celebra sa lucrare *Critica rațiunii pure*, consideră că metafizica și știința trebuie să răspundă la trei întrebări fundamentale ale omului: Ce pot ști? Ce trebuie să fac? Ce îmi este îngăduit să sper?

Omul este singura ființă creată, înzestrată cu sensibilitate și rațiune, capabilă de cunoaștere. Dorința și vocația cunoașterii sunt temelia științelor, a artelor, a filosofiei, a moralei, a teologiei, sunt esența oricărei creații umane. Obiectul cunoașterii îl formează realitatea exterioară omului, iar pe de altă parte sinele propriu, cunoașterea de sine.

Părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae afirmă că, în actul cunoașterii, omul este singurul subiect, în timp ce existența la care se raportează devine obiect al cunoașterii.

Progresul cunoașterii umane, din cele mai vechi timpuri și până în prezent, este impresionant și determină schimbarea radicală a mediului în care omul există, și chiar a ființei umane. Cunoașterea este sursa culturii și a civilizației și a oricărui act creator al omului.

Cogito, ergo sum (latină, tradus prin „cuget, deci exist”). Plecând de la Descartes, s-a crezut mult timp că gândirea este în întregime rațională. Ultimele cercetări în domeniul neuropsihiatriei au arătat că procesul gândirii conștiente atinge modesta valoare de 2%. Restul de 98% îl reprezintă gândirea inconștientă. Chiar dacă gândirea lui Descartes a fost dominată de raționalism, asta nu înseamnă că nu a fost pusă sub

semnul îndoielii, dar și al revelației. „Mă îndoiesc de adevărul tuturor credințelor mele. De îndoiala mea, însă, nu m-aș putea îndoii, afirmă el. Iar întrucât mă îndoiesc, cuget, nici aceasta n-aș putea-o nega. Și, de vreme ce cuget sau gândesc, însemnează că exist ca ființă cugetătoare sau gânditoare. Pot să mă îndoiesc de existența tuturor lucrurilor din natură. Pot să mă îndoiesc de existența propriului meu corp: de unde știu că nu este o simplă închipuire? Cât timp, însă, am această neîncredere, gândesc și, ca atare, exist ca o ființă gânditoare, independentă de corpul material”.

Prin urmare, îndoiala, dar și incertitudinea caracterizează orice proces de cunoaștere rațională. Omul dorește să aibă certitudini. Din nefericire, însă, nici matematica sau logica și nici oricare altă știință nu îi conferă evidența și certitudinile dorite. Încrederea nemărginită a omului în puterea rațiunii sale, care a început o dată cu iluminismul și continuă și astăzi, este dezmințită chiar de rezultate ale cercetării științifice. Poate că unul din meritele importante ale matematicii, fizicii, biologiei și ale altor științe constă în descoperirea și afirmarea acestor limite ale rațiunii și cunoașterii umane, limite care nu sunt determinate de capacitatea actuală de investigare și cercetare, ci obiectiv, de însăși natura materială și deterministă a omului și a existenței.

Cunoașterea existențială nu se bazează pe mijloacele demonstrative și experimentale ale rațiunii. Este o cunoaștere revelată, a harului la care omul este chemat să participe cu viața și cu trăirea sa profundă și autentică. Este cunoașterea care se bazează pe iubirea milostivă creștină. „Iubesc, deci exist”, spunea Arhimandritul Sofronie Saharov. Prin urmare, nu îndoiala și rațiunea, ci iubirea oferă certitudinea existenței și a vieții.

Una dintre cele mai tulburătoare dileme existențiale ale omului și ale omenirii este întrebarea hamletiană: „A fi sau a nu fi?”. Omul este singura formă de existență care are conștiința vieții și conștiința morții, conștiința de sine și conștiința existenței care îl înconjoară. Omul este, așa cum spune Mircea Eliade, o ființă religioasă, este singura formă de existență care se raportează conștient la divinitate, are vocația și dorința transcendentului.

Cât privește conștiința vieții și conștiința morții, în om se manifestă clar, distinct și puternic dorința de a trăi, conștiința vieții și nu aceea a neantului, a nimicului, a neființei, a morții, așa cum încearcă să susțină unele secte religioase sau gândirea filosofică existențialistă. Ființa umană a fost creată pentru viață și nu pentru moarte. Părintele Teofil Părăian remarcă cu profunzime că bătrânii nu se simt mai aproape de moarte decât cei tineri. Dorința lor de a trăi este la fel de mare ca și în tinerețe. Explicația o conferă chiar cuvintele Mântuitorului: „Cât despre Învierea morților, au n-ați citit ce vi s-a spus de Dumnezeu când zice: Eu sunt Dumnezeul lui Avraam, Dumnezeul lui Isaac și Dumnezeul lui Iacov? Dumnezeu nu este un Dumnezeu al celor

morți, ci al celor vii” (Mat. 29-32). Fiul lui Dumnezeu a coborât din cer tocmai pentru a ne elibera de teroarea păcatului și a morții și să ne împace cu Părintele Universului.

Dumnezeu a creat existența și viața din nimic, din iubire și prin cuvântul său: „Să fie”. Creația lui Dumnezeu nu se poate întoarce în neant, în neființă. Sensul dialecticii existenței și al vieții este tot spre existență și spre viață. De altfel, nici cunoașterea umană, inclusiv preocupările științelor, nu sunt îndreptate spre cunoașterea neantului, a neființei (ar fi un nonsens) ci spre cunoașterea, explicarea și înțelegerea existenței și a vieții, a formelor de manifestare ale acestora și a modalităților în care realitatea există.

Niciuna din teoriile elaborate de știință nu poate răspunde la întrebarea: ce este viața? Cunoașterea științifică poate explica, cel mult, cu mijloacele specifice de investigare pe care le are, numai condițiile vieții, formele și unele dintre modalitățile biologice de manifestare ale acesteia.

Viața omului este mai mult decât existența sa în trup, pentru că omul este și suflet, nu numai trup, și este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu.

Concepțiile filosofice raționaliste surprind unele dintre înțeleșurile și sensurile vieții, în general, și ale vieții omului, dar fără să ofere o explicație suficientă și convingătoare.

Numai Ortodoxia, dreapta credință care se întemeiază pe cuvintele Mântuitorului, ale Sfintei Scripturi, ale sfinților părinți oferă o înțelegere adevărată și profundă asupra vieții, a vieții omului, a complexității existenței.

Juridicul, în special prin intermediul constituțiilor, consacră și garantează dreptul la viață numai în accepțiunea sa biologică. Dar și sub aspect biologic protecția juridică este limitată. Normele constituționale nu protejează viața intrauterină și nu interzic practica abuzivă a avortului, ceea ce este contrar sensului creștin ortodox al vieții. Mai sunt și alte aspecte care țin de protecția constituțională a vieții și care trebuie îmbunătățite, cum ar fi protecția copiilor și a tinerilor sau a persoanelor cu handicap. Este necesar ca legiuitorul, chiar și prin abstracția normei constituționale, să ofere o protecție mult mai bună vieții omului, apropiindu-se, astfel, de sensurile și înțeleșurile ortodoxe ale vieții și ale omului care, așa cum spunea părintele profesor dr. Dumitru Stăniloae, este „taină și lumină”.

A. Fizica, chimia, biologia, astronomia și alte științe, prin teoriile și explicațiile lor, expresie a puterii de cunoaștere a omului, relevă măreția existenței și a omului, armonia, simplitatea și ordinea microcosmosului și a macrocosmosului, descoperă legi ale existenței, unicitatea omului în Univers, diversitatea impresionantă a formelor de existență și a formelor vieții, mecanisme care fac posibilă viața și, așa cum spuneam mai sus, încep să conștientizeze limitele obiective ale puterii raționale de cunoaștere a omului.

Descoperirile științei, privind existența și viața, sunt impresionante. Multe dintre acestea sunt în măsură să sporească uimirea omului aflat față în față cu Universul, dar